
ДО ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ ІНДИВІДА У ПРИВАТНОМУ І ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

Юрій КЛЮЧКОВСЬКИЙ,

доцент кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права
Національного університету “Кієво-Могилянська академія”,
народний депутат України III-VI скликань,
доктор юридичних наук

Незважаючи на загальне визнання публічного і приватного права як двох різних “юридичних континентів”, науковці погоджуються з існуванням тенденції до зниження чіткості критеріїв розмежування цих “континентів”¹. До правових категорій і понять, які застосовуються в обох основних частинах правового масиву, можна віднести поняття “місце проживання індивіда” (фізичної особи). Це поняття тісно пов’язане з конституційним суб’єктивним правом на вільний вибір місця проживання, закріпленим ст.33 Конституції України².

У рамках приватного права зазначене суб’єктивне право розглядається як особисте немайнове право, тобто право, яке реалізується у сфері *приватного* життя фізичної особи (ст.271 Цивільного кодексу України) і разом

---

¹ Загальна теорія права (за ред. М.І.Козюбри), 2016р., с.144, 146.

² У рамках міжнародного права прав людини зазначені права закріплені ст.12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966р.) та ст.2 Протоколу №4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї (1968р.).

з деякими іншими належить до групи особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи (ст.310 ЦКУ). Найвність в особи місця проживання має важливе значення для правової охорони прав та інтересів суб'єктів цивільних відносин³.

Однак значення поняття “місце проживання” та суб'єктивного права на вільний вибір місця проживання виходить далеко за межі відносин у сфері приватного життя. Так, у теорії права це суб'єктивне право відносять до групи політичних прав⁴, дотримання яких індивід може домагатися від держави для забезпечення своєї участі в державному і громадському житті⁵. Крім того, облік громадян та інших осіб, які проживають на території держави, належить до основ її адміністративної системи і здійснюється практично повсюдно на засадах визначення місця проживання особи. Оскільки відповідні правовідносини мають *публічний* (а не *приватний*) характер, вони регулюються окремим законодавчим актом – Законом “Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні”.

Право на вільний вибір місця проживання та пов'язане з ним поняття “місце проживання” відіграють важливу роль для таких публічно-правових галузей, як виборче право та право місцевого самоврядування (муніципальне право). Щодо виборчих правовідносин достатньо нагадати, що організація голосування виборців на звичайних виборчих дільницях для всіх типів виборів в Україні здійснюється за місцем проживання виборців (ч.1 ст.29 Виборчого кодексу України).

Належне розуміння і критерії визначення місця проживання виборця набувають особливого значення у контексті місцевих виборів, у яких переплітаються правовідносини, пов'язані і з реалізацією права голосу громадян, і зі здійсненням місцевого самоврядування. На відміну від загальнодержавних виборів, покликаних визначати склад вищих органів влади держави, функцією місцевих виборів є формування складу органів місцевого самоврядування. Відповідно до ч.1 ст.140 Конституції, місцеве самоврядування є правом *територіальної громади – жителів* села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – *самостійно* вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України. У цьому контексті самостійність кожної територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення означає не лише її автономність

---

³ Цивільне право України. Академічний курс, у 2-х томах, т.1, Загальна частина (за заг. ред. Я.М.Шевченко), 2003р., с.127.

⁴ Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина. Навчальний посібник, 2004р., с.196.

⁵ Загальна теорія права, с.54.

стосовно органів державної виконавчої влади, але й незалежність у вирішенні зазначених питань від інших територіальних громад та їх жителів.

Конституційний суб'єкт права на місцеве самоврядування – територіальна громада – визначає суб'єкта права голосу (“права вільно обирати” органи місцевого самоврядування), передбаченого в загальних рисах ст.38 Конституції. Відповідно до ч.1 ст.3 Закону “Про місцеве самоврядування в Україні”, громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні *за належністю до відповідних територіальних громад*. Цей припис повністю узгоджується з положеннями ст.141 Конституції, відповідно до якої депутати місцевої ради обираються *жителями* села, селища, міста, району, області, а сільський, селищний, міський голова – територіальною громадою (тобто, знову ж, відповідно до ст.140 Конституції, – *жителями* відповідних поселень). Тим самим визначається суб'єкт права голосу на місцевих виборах – громадянин повинен не лише відповідати вимогам ст.70 Конституції, але й *належати до відповідної територіальної громади*, тобто бути її *жителем*. Обмеження, яке пов'язує наявність виборчого права з проживанням на певній території, прийнято називати *цензом осілості*. Такий ценз для місцевих виборів вважається цілком припустимим і з точки зору міжнародних виборчих стандартів⁶ навіть у сильній формі, яка передбачає передумовою набуття права голосу на місцевих виборах певний строк проживання у відповідному поселенні⁷. Тому належне застосування цензу осілості під час визначення суб'єкта права голосу на місцевих виборах не може вважатися дискримінацією за ознакою місця проживання. Варто також зазначити, що встановлення додаткового (порівняно зі ст.70 Конституції) цензу осілості щодо права голосу на місцевих виборах не може вважатися неконституційним обмеженням права: це узгоджується з ч.1 ст.64 Конституції, оскільки цей ценз визначений статтями 140 та 141 Конституції і відповідає конституційній природі місцевого самоврядування.

Під час визначення суб'єкта права голосу на місцевих виборах, що проводяться у конкретній територіальній громаді, необхідно також враховувати, що питання місцевого значення, вирішення яких віднесено до повноважень місцевого самоврядування, є питаннями публічного, а не приватного інтересу,

---

⁶ Див., зокрема, п.1.1.1.с.iii Кодексу належної практики у виборчих справах (CDL-AD(2002)023rev). – Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права. Матеріали Венеціанської Комісії (пер. з англ., за ред. Ю.Ключковського), 3-є вид. (випр. і доповн.), у 2-х част., 2016р., ч.1, с.145.

⁷ Щодо сильної і слабкої форм цензу осілості див.: Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчого забезпечення в Україні, 2018р., с.188.

Варто підкреслити, що Конституція України по суті передбачає ценз осілості для права голосу на місцевих виборах лише у слабкій формі.

і стосуються усіх (і, як правило, лише) жителів відповідної територіальної громади. Участь у вирішенні цих питань осіб, які до цієї громади не належать, може завдавати шкоду цим місцевим публічним інтересам, оскільки деформуватиме волевиявлення територіальної громади. Тому громадянин, який під час місцевих виборів перебуває на території громади, до якої він не належить, права голосу на виборах у цій “чужій” громаді мати не повинен. Отже, конституційна природа місцевого самоврядування та суб’єкта його здійснення – територіальної громади, яка є *спільнотою жителів*, – виключає можливість свавільного, необґрунтованого вибору громадянином тієї територіальної громади, у якій він хотів би голосувати на виборах органів місцевого самоврядування, оскільки його право голосу на таких виборах обумовлене його належністю до відповідної спільноти.

Для цілей реалізації права голосу важливу роль відіграє також принцип одноразового голосування, відповідно до якого у випадку одночасного проведення різних виборів виборець може реалізувати своє право голосу тільки на одній виборчій дільниці, спільній для всіх виборів, які проводяться одночасно (ч.2 ст.18 Виборчого кодексу України) і на яких він має право голосу.

Наведені міркування підкреслюють важливість поняття “місце проживання” для забезпечення й захисту прав громадян не лише у приватному, але й у публічному житті. Тому критерії визначення місця проживання індивіда, його належності (чи неналежності) до відповідної територіальної громади як юридичного факту, що має важливі наслідки для правовідносин індивіда як жителя і виборця, мають бути недвозначно встановлені законом. Як зазначалося вище, особливо актуальною ця проблема є в контексті виборчих прав та права на участь у місцевому самоврядуванні.

Однак слід наголосити, що Конституція ані у ст.ст.140 і 141, ані у ст.33 (яка закріплює право на вільний вибір місця проживання) не містить роз’яснення змісту термінів “житель”, “проживати”. Ці слова неявно, хоча й безпідставно, вважаються словами “звичайної” мови, а не спеціальними термінами. Очевидно, саме цим пояснюється відсутність у таких базових для цих понять законодавчих актах, як Закон “Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні” та Цивільний кодекс України (зокрема, ст.29), єдності підходів до розуміння поняття “місце проживання” стосовно конкретної особи.

Проблема нормативного визначення місця проживання особи існує у вітчизняному законодавстві вже достатньо давно⁸. Попередні редакції двох

---

⁸ Див., наприклад: Закон України “Про вибори народних депутатів України”. – Науково-практичний коментар (за заг. ред. В.Л.Мусіяки), 2012р., с.222.

зазначених вище законодавчих актів надавали різні дефініції цього поняття. Частина 1 ст.29 ЦКУ в оригінальній редакції 2003р. визначала місце проживання як *житловий будинок, квартиру, інше приміщення, придатне для проживання в ньому* (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово. Дефініція абз.5 ст.3 Закону “Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні” у первинній редакції 2003р. тлумачила місце проживання як *адміністративно-територіальну одиницю*, на території якої особа проживає строком понад шість місяців на рік. Закон не уточнював, якого саме рівня адміністративно-територіальна одиниця (із числа зазначених у ч.1 ст.133 Конституції) вважалася місцем проживання чи перебування; однак загальний контекст дозволяв зробити висновок, що такою одиницею мало вважатися село, селище, місто.

Такі принципові відмінності двох нормативних дефініцій змісту одного терміну не можуть вважатися позитивним явищем. Однак ці змістовні відмінності дозволяли тлумачити ситуацію так, що по суті йшлося про два різні розуміння змісту терміну “місце проживання”, які можна було кваліфікувати як цивілістичне та публічно-правове, відповідно.

Доцільно зазначити, що публічно-правовий підхід до розуміння місця проживання у вітчизняному праві вперше був сформований Конституційним Судом у 2000р., який вказав: “За змістом статті 24 Конституції України під словосполученням “місце проживання” мається на увазі місце проживання громадян за територіальною ознакою (село, селище, місто чи інша адміністративно-територіальна одиниця), а не конкретне жите приміщення (будинок, квартира, службова квартира)”⁹. Саме таке розуміння було реалізоване в первинній редакції Закону “Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні”.

Зусиллями законодавця, вартими більш конструктивного застосування¹⁰, на основі цивілістичного підходу було здійснено зближення (однак без досягнення повної ідентичності) нормативних дефініцій поняття “місце проживання”, що містяться у ч.1 ст.29 Цивільного кодексу та в абз.5 ст.3 Закону “Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні”.

---

⁹ Рішення КСУ №10 від 28 вересня 2000р. (справа про приватизацію державного житлового фонду). – Офіційний вісник України, 2000р., №40, ст.1709.

¹⁰ Щодо критичної оцінки законодавчих змін стосовно дефініції місця проживання, здійснених у 2014р., див.: Богашева Н.В. До проблеми визначення місця проживання особи в контексті виборчого законодавства. – Сучасні проблеми виборчого права і методологія його викладання у вищих навчальних закладах України: тези доповідей міжнародної наукової конференції (Київ, 22-23 червня 2017р.), 2017р., с.35-40.

Чинна редакція ст.29 ЦКУ визначає місце проживання фізичної особи як “житло, в якому вона проживає постійно або тимчасово”, однак жодних критеріїв для розрізнення “постійного” чи “тимчасового” проживання не надає. Визначення місця проживання, наведене в чинній редакції ст.3 зазначеного вище Закону, має свої нюанси, оскільки визначає його як “житло, розташоване на території адміністративно-територіальної одиниці, в якому особа проживає, а також спеціалізовані соціальні установи, заклади соціального обслуговування та соціального захисту, військові частини”. Цитовані законодавчі формулювання визначень місця проживання не відповідають наданому Конституційним Судом тлумаченню цього конституційного терміну.

Обидві нові дефініції, попри змістовну близькість, усе ще містять істотні невизначеності, пов’язані зокрема з розумінням змісту дієслова “проживати”. Побутове розуміння слова “проживати” (у сенсі – “вести домашнє господарство”, “забезпечувати свої побутові потреби”) недостатньо визначене в юридичному сенсі і, зокрема допускає можливість одночасного “проживання” особи у двох і більше місцях, як це і передбачено ч.6 ст.29 Цивільного кодексу. Оскільки ч.10 ст.6 Закону “Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні” не передбачає можливості особи мати більш ніж одне офіційно визнане місце проживання, це іноді (особливо в публічно-правових відносинах) породжує юридичні колізії, коли особа фізично перебуває протягом тривалого часу в одному місці, однак юридично вважається такою, що “проживає” в іншому. Класичним зразком такого суперечливого тлумачення поняття “місце проживання” стали правові позиції Європейського суду з прав людини, викладені у його рішенні у справі “Мельниченко проти України” від 19 жовтня 2004р.¹¹

Суперечності двох базових законодавчих актів стосовно розуміння змісту поняття “місце проживання” не обмежуються лише визнанням можливості чи неможливості наявності кількох місць проживання в одній особі. Дефініція, закріплена в Цивільному кодексі, допускає як постійне, так і тимчасове проживання особи у її “місці проживання”. Водночас зазначений Закон пов’язує тимчасове (точніше, “строком менше шести місяців на рік”) проживання з *місцем перебування*¹², а не місцем проживання (абз.4 ст.3 зазначеного Закону). Більше того, місцем перебування Закон визначає не житло,

---

¹¹ Рішення ЄСПЛ у справі “Мельниченко проти України” від 19 жовтня 2004р. – Верховна Рада України, http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_352.

¹² Цивільний кодекс України також використовує термін “місце перебування” у контексті свободи пересування, однак не надає його визначення; див. ч.2 ст.313.

а адміністративно-територіальну одиницю, що істотно відрізняється концептуально від чинної дефініції місця проживання¹³ і більше узгоджується з цитованою вище її попередньою редакцією.

Описана ситуація наводить на думку, що насправді ми маємо справу не з одним, а з двома поняттями, які помилково позначаються одним терміном – “місце проживання”. Дійсно, цивілістичний підхід, який визначає місце проживання як житло, базується на тісному зв’язку (і навіть певною мірою ототожненні) двох різних *конституційних* суб’єктивних прав – *права на вільний вибір місця проживання*, закріпленого ст.33 Конституції, яке в рамках цивільного права справедливо розглядається як особисте *немайнове* право, та *права на житло*¹⁴, закріпленого ст.47 Конституції, яке має *майновий* характер (як це випливає з назви Глави 28 Цивільного кодексу). Такий взаємозв’язок визнається доктриною цивільного права: науковці стверджують, що право мати місце проживання – це “передбачена законом можливість *утримувати на певному речовому праві*¹⁵ житловий будинок, квартиру, інше приміщення, придатне для проживання у ньому”¹⁶.

Дослідження причин, які стимулюють у межах цивільного права поєднувати у тлумаченні змісту місця проживання два різні за природою права – особисте немайнове (право на вільний вибір місця проживання) і речове (право на житло), – не стосується цілей цієї статті. Однак у сфері публічно-правових відносин, пов’язаних з політичними правами громадянина, обумовлення реалізації такого права певними майновими вимогами означає порушення конституційного принципу рівності громадян, що мало б наслідком дискримінацію за ознакою майнового стану, заборонену ч.2 ст.24 Конституції. Очевидно, спробую уникнути такої дискримінації в рамках цивілістичного за своєю суттю розуміння місця проживання, закріпленого в чинній редакції Закону “Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні”, є доповнення його поряд з житлом особи також і такими об’єктами, як спеціалізовані соціальні установи, заклади соціального обслуговування та соціального захисту, військові частини, щодо яких жодних речових прав у такого жителя не виникає.

---

¹³ Рудиментарним залишком первинної редакції абз.5 ст.3, відповідно до якої аналогічно (як адміністративно-територіальна одиниця) визначалося місце проживання, є вказівка у чинному формулюванні на “адміністративно-територіальну одиницю”, на території якої має бути розташоване житло як місце проживання. Така вказівка не несе правового навантаження, оскільки будь-яке житло як об’єкт нерухомості завжди знаходиться в котрійсь адміністративно-територіальній одиниці.

¹⁴ У рамках міжнародного права прав людини право на житло вважається соціальним правом; воно закріплене, зокрема, ст.31 Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996р.

¹⁵ Курсив автора.

¹⁶ Цивільне право України. Академічний курс, у 2-х томах, т.1, Загальна частина (за заг. ред. Я.М.Шевченко), 2003р., с.161.

Однак здійснене розширення змісту категорії “житло” не вирішує проблем застосування поняття “місце проживання” у публічно-правових відносинах. Наявність житла (у розумінні Цивільного кодексу) та, в певних межах, його конкретне місце знаходження (адреса) не повинні чинити принципового впливу на наявність в особи певних суб’єктивних прав, що реалізуються у публічно-правовій сфері, і можуть лише обмежено впливати на спосіб (процедуру) їх реалізації. У більшості випадків адреса житла (чи іншого місця ведення побуту особою, передбаченого абз.5 ст.3 Закону “Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні”) мала б здійснювати, відповідно до ч.10 ст.6 зазначеного Закону, лише комунікаційну функцію як адреса, за якою з особою ведеться офіційне листування та вручення офіційної кореспонденції. Однак сьогодні, в умовах істотних змін у комунікаційних технологіях, адреса житла особи і цю функцію здійснює в ослабленій формі.

Негативний вплив цивілістичного розуміння місця проживання як житла особи на реалізацію суб’єктивних прав у публічно-правовій сфері відчувається і сьогодні. Вимога надання документа, що посвідчує право на проживання в житлі (тобто *право на конкретне житло*), для реєстрації *місця проживання* (як це передбачено абз.4 ч.3 ст.6 Закону “Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні”), істотно обмежує конституційну свободу вибору місця проживання. Зокрема, з цієї підстави в Україні сформувалася категорія осіб, яких неофіційно називають “внутрішніми трудовими мігрантами” (хоча це явище пов’язане не лише з пошуками роботи, але й з навчанням), тобто осіб, які з незалежних від них причин не можуть отримати від власника житла офіційний документ, що посвідчує право на проживання у житлі, а тому не можуть зареєструвати місце проживання у поселенні (як правило, великому місті), в якому вони працюють або навчаються і реально живуть (у звичайному, побутовому сенсі цього слова). Неможливість зареєструвати місце проживання через відсутність формального підтвердження права на житло впливає на практичне застосування описаного вище цензу осілості і має наслідком (у разі розуміння *зареєстрованого* місця проживання як єдиного, яке має юридичне значення) істотне обмеження змісту чи можливості реалізації принаймні деяких політичних прав, зокрема права голосу чи права на участь у місцевому самоврядуванні.

На підставі наведеної аргументації вважаємо помилковим поширення цивілістичного підходу до розуміння місця проживання на публічно-правові відносини. Така оцінка підтверджується, зокрема згаданим вище рішенням КСУ №10 від 28 вересня 2000р., в якому заперечується ототожнення конституційного поняття “місце проживання” з конкретним житловим приміщенням.

Цікаво застосувати порівняльно-правовий підхід до оцінки ситуації з розумінням змісту поняття “місце проживання”. Так, наприклад, експерти ОБСЄ/БДПІ, розглядаючи цю проблему в контексті реєстрації виборців, розрізняють “місце проживання” та “адресу” громадянина (а не житла!); остання використовується як додаткове уточнення. При цьому зазначається, що, крім використання в якості адреси назви вулиці та номеру будинку, адресою громадянина “може бути вільно обране громадянином місце, де представники органів влади можуть з ним зв’язатися”¹⁷.

Детальний правовий аналіз аналогічних проблем визначення місця проживання в рамках національної системи права Польщі надав Конституційний Трибунал Польщі у своєму рішенні від 27 травня 2002р. Зокрема, Трибунал сформулював позицію, відповідно до якої свобода вибору місця проживання має по суті дві складові: вона означає як вибір місцевості (поселення), де особа має намір проживати, так і вибір конкретного приміщення, “під дахом” якого вона хотіла б проживати. Проте, як наголосив Трибунал, між цими двома складовими існує принципова відмінність: якщо вибір місцевості для проживання нічим не може бути обмежений, то вибір приміщення (житла) зачіпає *майнові права інших осіб*, а тому не може бути цілком вільним. Тому вільний вибір місця проживання насамперед означає свободу вибору місцевості для проживання¹⁸, а не житла. Отже, Конституційний Трибунал Польщі дійшов висновку про розмежування понять “реєстрація місця проживання” як публічно-правової категорії та “наявність правової підстави для проживання у певному приміщенні” як категорії цивільно-правової¹⁹.

Таким чином, доходимо висновку про необхідність розрізнення двох понять, які сьогодні позначені одним терміном “місце проживання”, – цивільного, тісно пов’язаного з поняттям житла особи, та публічно-правового, яке, відповідно до правової позиції Конституційного Суду, мало б розглядати місце проживання як поселення (село, селище, місто) з додатковою характеристикою адреси особи, яка може, але не зобов’язана збігатися з адресою житла і виконує комунікаційну функцію.

---

¹⁷ Руководство по наблюдению за регистрацией избирателей. Варшава: ОБСЕ/БДИПЧ, 2013г., с.14.

¹⁸ Див.: Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 maja 2002 r. (sygn. akt K. 20/01), s.8, 10, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20020780716>.

¹⁹ Там само, s.11. На відміну від цивільного законодавства України, ст.25 Цивільного кодексу Польщі визначає місцем проживання фізичної особи “місцевість, у якій ця особа перебуває з наміром постійного pobutu”, а не житло особи. Див.: Kodeks cywilny. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Tekst ujednolicony, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19640160093>.

У цьому контексті становить інтерес, що у праві країн сім'ї загального права, а також у міжнародному приватному праві існують два терміни, пов'язані з місцем проживання індивіда, – “*residence*” та “*domicile*” (в українській транскрипції – доміцилій або доміциль). Близькі за змістом, вони тим не менше несуть різне правове навантаження.

Перший із них (“*residence*”) передбачає проживання чи навіть перебування у певному приміщенні як його мешканця, тоді як другий (“*доміциль*”) передбачає також намір проживати у тому ж місці і надалі протягом тривалого часу та намір повернутися до цього місця у разі вибуття з певної причини.

Порівняно з “*residence*” поняття “*доміциль*” має додаткове правове навантаження, оскільки позначає таке місце проживання, з яким юридично пов'язується здійснення особою обов'язків перед державою та отримання публічних послуг, державних пілг чи інших соціальних виплат. Як зауважує відомий словник Вебстера, “багаті люди можуть мати декілька місць проживання, де вони живуть у різний час, але тільки одне з них може бути їх офіційним доміцилем для всіх юридичних цілей”²⁰.

У міжнародному праві, а також у федеральному праві США *доміциль*, зокрема визначає, правовому регулюванню якої держави (якого штату) підлягає особа. У цьому сенсі *доміциль* означає не стільки “місце проживання” у сенсі житла (приміщення), скільки певну територію (державу, штат, іншу адміністративно-територіальну одиницю), яка визначає особливості правового статусу індивіда.

Неважко побачити певні паралелі між цивілістичним та публічно-правовим поняттями “місця проживання” у вітчизняному праві та описаними вище поняттями “*residence*” та “*доміциль*”, відповідно. Перше в кожній з цих пар більше пов'язане з поняттям “житло”, тоді як друге має більший вплив на правовий статус індивіда.

Не маючи наміру аргументувати на користь запровадження у вітчизняному праві поняття “*доміциль*”, тим не менше вважаємо ці паралелі важливим аргументом на користь того, що цивілістичний та публічно-правовий терміни “місце проживання” позначають різні поняття. Тому вважаємо помилковим ототожнення офіційного (публічно-правового), “зареєстрованого”

---

²⁰ Див.: “Domicile” Merriam-Webster.com Dictionary. – Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/domicile>.

місця проживання із житлом особи. Більш продуктивним вважаємо розуміння місця проживання, яке може вільно обиратися індивідом, у тому сенсі, в якому його визначив КСУ у цитованому вище рішенні 2000р., тобто як поселення (село, селище, місто), в якому індивід проживає в певний момент з наміром проживати і надалі протягом тривалого часу. Саме таке місце проживання (село, селище, місто) має для індивіда юридичні наслідки, особливо в публічно-правовій сфері, зокрема, щодо голосування на виборах і референдумах та участі у здійсненні місцевого самоврядування, а отже, повинно бути офіційно визнаним. Зазначена під час реєстрації громадянина за цим місцем проживання *адреса особи* може, однак не обов'язково повинна збігатися з *адресою житла*, щодо якого індивід має певні майнові права (власність, оренда чи найм, користування), а може бути *контактною адресою* особи.

Такий підхід значною мірою спростив би систему реєстрації фізичних осіб та усунув проблеми, які сьогодні ускладнюють або унеможливають реєстрацію “внутрішніх трудових мігрантів” у тих поселеннях, де вони фактично живуть і працюють чи навчаються. Із забезпеченням певних запобіжників щодо збереження зв'язку з попереднім, вимушено покинутим місцем проживання (саме як поселення, а не житла) цей підхід сприяв би і більш повному забезпеченню прав внутрішньо переміщених осіб.

Істотним кроком у цьому напрямі слід визнати відновлення (в силу змін, внесених прикінцевими положеннями Виборчого кодексу України у 2019р.) первинної редакції (2007р.) ч.3 ст.8 Закону “Про Державний реєстр виборців”, відповідно до якої за мотивованим зверненням виборця орган ведення Реєстру може визначити іншу виборчу адресу, аніж адреса житла особи, зареєстрована відповідно до Закону “Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні”. Таким чином створюються можливості забезпечення виборчих прав громадянина безвідносно до об'єктивних проблем реєстрації його місця проживання за чинним законодавством. Зокрема, участь у місцевих виборах (тобто належність до відповідної територіальної громади) має визначатися за виборчою адресою громадянина, а не за формальною реєстрацією місця проживання. Таким чином, виборча адреса (принаймні для категорії громадян-виборців) сьогодні повинна виконувати функцію поняття “місце проживання” у його публічно-правовому розумінні.